

Henk Maassen

h.maassen@medischcontact.nl

@medischcontact

De coronapandemie is geen zwarte zwaan

Hoe onwaarschijnlijk was de coronapandemie? In ieder geval niet zo onwaarschijnlijk dat we niet voorbereid hadden kunnen zijn, vindt gedragseconoom Henriëtte Prast. Helaas speelt de manier waarop we gevaren inschatten ons parten.

Nogal wat mensen zien de coronapandemie als een zwarte zwaan: een hoogst onwaarschijnlijke en onvoorspelbare gebeurtenis met een grote maatschappelijke impact. De minister van Financiën denkt er bijvoorbeeld zo over, zo bleek bij de presentatie van de miljoenennota. De term, gemunt door de Libanees-Amerikaanse auteur Nassim Nicholas Taleb, staat voor een samenloop van omstandigheden die elk op zich een heel kleine kans hebben. Gedragseconoom Henriëtte Prast, hoogleraar aan de Tilburg University, voegt daar in een telefonisch interview aan toe: ‘En de kans dat die allemaal samenkomt is dan uiteraard nog veel kleiner. Het opmerkelijke is echter: in het boek waarmee hij in 2007 beroemd werd, noemt Taleb een zoönosepandemie als voorbeeld van een ramp die juist géén zwarte zwaan is, omdat die er als gevolg van het economische systeem en de globalisering zeker zou gaan komen.’

Waarschuwingen

De coronapandemie is dus ook geen zwarte zwaan, betoogt Prast in een artikel gepubliceerd in het vakblad Economisch Statistische Berichten (ESB), waarin ze wil laten zien dat door ‘een samenspel van cognitieve mechanismen beleidsverantwoordelijken waarschuwingen te lang hebben genegeerd’. Het was, zegt ze, een ‘*predictable surprise*’. ‘Evenals klimaatverandering is dit een ramp die wel degelijk te voorspellen was, gegeven de beschikbare wetenschappelijke informatie, maar die vervolgens toch als een verrassing kwam.’ En een ramp is het volgens haar, gelet op de oversterfte van 17 duizend en de grote economische schade. Misschien loert op den duur zelfs een nieuwe eurocrisis.

Prast: ‘Er zijn tal van virologische en economische studies geweest die erop hebben gewezen dat er een zoönose zou komen met pandemische gevolgen. En je hoeft echt geen specialist te zijn om die informatie tot je te nemen. Ik noem bijvoorbeeld het boek *Spillover* van David Quammen – in 2013 een bestseller – waarin tal van deskundigen op dit terrein

hiervoor waarschuwen. Bovendien: er zijn de afgelopen decennia twee corona-epidemieën geweest die konden dienen als waarschuwing: SARS in 2002-2003, en MERS in 2012. We weten verder hoe sterk het intercontinentaal vervoer van personen en goederen is toegenomen, hetgeen de kans op verspreiding van virussen ook aanzienlijk vergroot. We hadden op voorhand een complete vaccinatiestructuur kunnen opzetten. De EU had een ramp-scenario moeten opstellen. Juist daar is de Europese samenwerking voor bedoeld.’ Retorisch: ‘Die is er toch niet alleen voor belastingverdragen?’

Positieve illusie

Maar zelfs virologen twijfelden over de kans en vooral de impact van een pandemie. Neem viroloog Jaap Goudsmit. Hij publiceerde in 2006 het boek *Viral Fitness - The next SARS and West-Nile in the Making*. Niettemin onderschatte hij het gevaar, zo zei hij afgelopen voorjaar in Medisch Contact (MC 17/2020: 22): ‘Ook ik moet bekennen dat ik de omvang van de pandemie zoals die zich nu voordoet, heb onderschat. Wat ik me destijds ook niet realiseerde, was hoe groot de economische consequenties zouden zijn. Ook mensen die niet door de infectie zijn getroffen, worden slachtoffer; door verlies van banen en door armoede ontstaat paniek en onzekerheid.’

Prast herkent het cognitieve mechanisme dat hieraan ten grondslag ligt: ‘Ook al heb je de informatie, en ook al weet je als specialist dat je moet waarschuwen voor een pandemie en de gevolgen, dan kan toch “positieve illusie” een rol spelen: mensen onderschatten de kans dat ze door een bepaald gevaar getroffen kunnen worden. Het is één van die discrepanties tussen weten en voelen, één van die psychologische mechanismen die maken dat beschikbare informatie niet wordt opgemerkt, dat de betekenis ervan wordt gebagatelliseerd of dat actie om een ramp te voorkomen óf de schade te beperken achterwege blijft.’

Er zijn er meer, aldus Prast. ‘Rampbijziendheid’ is een andere: geen oog hebben voor tekenen die erop wijzen dat de kans op

zo’n ramp toeneemt. ‘Het risico staat niet op de agenda, een toename van het risico wordt niet opgemerkt, de organisatie of de politiek besteedt geen middelen aan het onderwerp.’

Gebrek aan actie

Uit uitspraken van het RIVM valt volgens Prast af te leiden dat ze daar in het beginstadium van de pandemie – zeg maar de eerste twee maanden van 2020 – ook zo hun biases hadden. Ze geeft een paar voorbeelden. ‘Het RIVM deelde mee: “Controle op Schiphol is niet nodig omdat er geen rechtstreekse vluchten vanuit Wuhan zijn.” Dat is een positieve illusie, want waarom zouden alleen mensen die rechtstreeks uit Wuhan komen, het virus verspreiden? Later hoorden we: “Gezien wat er nu over bekend is, lijkt de ziekte niet zo heel erg besmettelijk.” Dat is wat we een ‘availability heuristic’ noemen: de eerdere coronavirussen, SARS en MERS, verspreiden zich minder snel omdat iedereen die besmet was ziek werd, maar dat wil niet zeggen dat dit ook voor de nieuwe virusvariant zou opgaan. Nog een uitspraak was deze: “Het is mogelijk dat het virus ook naar Nederland komt.

voren kreeg omdat de grote hoeveelheid door hem aangeschafte vaccins tegen de Mexicaanse griep achteraf niet nodig bleken.’

Doemdenker

Helaas, stelt Prast, verdwijnen al deze cognitieve biases niet door mensen te vertellen dat ze eronder gebukt gaan: ‘In de zin van: als ik weet dat ik mijzelf overschat, dan overschat ik mijzelf niet. Om de kans te verkleinen dat we ons beet laten nemen door onszelf moeten we organisaties als het RIVM daarom anders inrichten. Want nu is het zo dat wie voortekenen van zo’n aanstaande ramp goed inschat, vaak wordt weggezet als een irritante doemdenker. Je zou daarom een aparte club moeten oprichten met mensen die niet weggepromoveerd kunnen worden als ze dingen roepen die niet erg bevallen. Je moet een niet-vrijblijvende structuur creëren die de leiding altijd moet horen, los van het feit of het om een acuut vraagstuk gaat. Ook op Europees niveau, want virussen houden zich niet aan grenzen.’

Een andere gendermix aan de top, schrijft ze in haar artikel, kan ook helpen, ‘want

Door rampbijziendheid en positieve illusie werd dit virus onderschat

Maar de kans is klein dat het zich hier zal verspreiden.” Alweer een positieve illusie: waarom zou die kans op verspreiding klein zijn? Nederland heeft de hoogste bevolkingsdichtheid van Europa.’ Op de achtergrond speelt nog een andere vorm van bias: de zogenaamde omissie-commissiebias. Prast: ‘Mensen en dus organisaties voelen zich meer verantwoordelijk voor fouten die het gevolg zijn van actieve beslissingen dan voor fouten door nalatigheid. Dat leidt tot een onbewuste voorkeur voor ‘niets doen’. Want je wordt meer afgestraft voor je daden dan voor je gebrek aan actie. Zie de toenmalige minister Klink van VWS die in 2010 de wind van

(witte) mannen hebben gemiddeld meer positieve illusies en een grotere *self-serving* bias (je filtert en interpreteert informatie onbewust op een manier die in je kraam te pas komt, *HM*) dan vrouwen.’

Blijft de vraag: stel zo’n club tegendraadse lieden was er inderdaad geweest, was dan de nakende ramp zo goed als zeker tegengehouden? Prast: ‘Nee, die garantie is er niet, maar het gaat erom of je de kans verkleint.’ ■

web

Meer over dit onderwerp vindt u onder dit artikel op medischcontact.nl/artikelen.